

HUŞENG CAFERÎ VE ŞİİR DÜNYASI

Doç. Dr. Ali KAFKASYALI*

Özet

Bir milletin varlığını, diriliğini gösteren tabii ki o milletin ozanlarıdır, şairleridir, sanatkârlarıdır. Milleti sahipli kılan onlardır. İran Türklüğünün sözcülüğünü ve gözcülüğünü yapan Huşeng Caferî, İran Türklerinin çağdaş millî şairlerinden biri beki de birincisidir. O, mensup olduğu İran Türklerinin hakkını, hukukunu, arzu dileğini, başına gelenleri, ümit ve beklentilerini kaleme alan ve yüksek sesle seslendiren bir şairidir. Caferî, İran Türklerinin ana dilleri Türkçe ile eğitim, millî kimliklerinin tanınması, hürriyet ve bağımsızlık gibi en hayati ve hassas meselelerini şiirlerine konu etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Huşeng Caferî, İran Türkleri, Ana Dili, Hürriyet, Bağımsızlık.

Giriş

Bir milletin varlığının, diriliğinin en önemli göstergeleri ozanlarıdır, şairleridir, sanatkârlarıdır. Milleti sahipli kılan onlardır. Özbeklerin Çolpan'ı, Kazakların Mağcan'ı, Azerbaycan'ın Bahtiyar'ı, Doğu Türkistan'ın Lutpulla Mutallip'i, Kırgızların Aşirov'u, Türkmenlerin Atacanov'u olmasaydı onların varlığı ve diriliği nereden bilinebilirdi. Onun için Yurdakul "Unutma ki, şairleri haykırmayan bir millet/ Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir"¹ demiştir.

Halk şairi olmak, hele millî şair olmak, halk adına millet adına söz söylemek, çok zor olduğu kadar her şaire nasip olan meziyet de değildir. Çok az şair halkının gözyaşının ve gülüşünün tercümanı olabilmıştır. İran Türklüğünün gözcülüğünü ve sözcülüğünü yapan Huşeng Caferî bu bakımdan talihli şairlerden biridir. Çünkü o, mensup olduğu İran Türk halkının hakkını, hukukunu, arzu dileğini, başına gelenleri, ümit ve beklentilerini kaleme alan ve yüksek sesle seslendiren millî şairi olabilmıştır.

1. Hayatı

Caferî, 1958 yılında kadim Türk kültür merkezlerinden Zencan'ın Galacıg (Kalecik) kentinde dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Peri kentinde lise öğrenimini ise Zencan'da yapmıştır. Çocukluk yıllarından itibaren resim ve şiire çok heves etmiştir. Bir taraftan şiir yazarken bir taraftan da resim sahasında özel dersler almıştır. Üstat Rahim Nevesî'den aldığı resim dersleri ile bu alanda tahsilini tamamlamıştır. İran'ın Tahran, Zencan şehirlerinde hatta yurt dışında sergiler açar. Türkçe şiir yazmaya Pehlevî yönetiminin Türk dili, edebiyatı, sanatı ve kültürü üzerinde baskı uyguladığı, Türkçe eğitim öğretim ve kültürel faaliyetler üzerine koyduğu yasakları daha şedit hâle getirdiği son yıllarında başlamıştır. 1990 yılında Zencan'ın Tarım kasabasında meydana gelen deprem için yazdığı şiir çok ilgi çekmiş ve adı ülkeye yayılmıştır. Bu şöhretin ardından bir trafik kazasında eşini ve bir oğlunu kaybetmesi şairi derinden etkilemiştir. Bu olaydan sonra şiire daha çok önem vermiştir. Ancak ressamlığını ve hattatlığını da devam ettirmektedir.

Huşeng Caferî ana dilinin haysiyetini bilmeyen, ana diline, edebiyatına, kültürüne sahip çıkmayan kimse hiçbir ulvî değerinin haysiyetini bilemez ve koruyamaz düşüncesinden yola çıkarak bu sahada yüksek bir şuur ve büyük bir gayretle hizmete başlamıştır. Halkının gönül sözlerini ana dilleri Türkçe ile söyleyen şair, sadece şiir yazmakla kalmamış, sözcüsü ve gözcüsü olduğu İran Türklerinin daveti üzerine meclislerden meclislere, salonlardan salonlara, köy köy, şehir şehir dolaşarak şiirlerini bizzat halkına sunmuştur.

2. Eserleri

Huşeng Caferî, şiirlerinde, yukarıda bahsettiğimiz gibi, İran Türklerinin en önemli ve güncel meselelerini işlediği için şiirleri daha matbaa yüzü görmeden bir taraftan kendi dilinden, bir taraftan teksir hâlinde, bir taraftan da âşıkların, sanatçıların türküleriyle bütün ülkeye yayılmıştır. Şairin "Ağ

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri-I, Şiirler*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1969.

Atım²² adlı kitabı ilk olarak Mühendis Muhammed Kerimî'nin takdimi ile 1369/1990 yılında Zencan'da yayımlanmıştır. Kitabın ikinci baskısını 1386/2007'de ve üçüncü baskısını 1388/2009 yılında Ali Muhammed Beyanî hazırlamış ve Zencan Nikân Kitab yayınevinde bastırmıştır. Kitabın redaktörlüğünü de Ali Muhammed Beyanî yapmıştır. Kitap, Beyanî'nin teşekkür yazısı ile başlamaktadır. Müteakip sayfada imzasız kısa bir Türkçe takdim yazısı bulunmaktadır. Beyanî'nin sekiz sayfalık Farsça mukaddimesinden sonra şairin 103 şiirine yer verilmiştir.

Şairin diğer kitabı “Güneş”²³ Zencan Nikân Kitab Yayınevi tarafından 1384/2005 yılında yayımlanmıştır. İkinci baskısı 1385/2006 yılında, üçüncü baskısı ise 1388/2009 tarihinde “İntişârât-é Pınar”da çıkmıştır. Kitapta şairin 50 şiiri yer almıştır. “Savalan” ve “Şekil” gibi şiirler her iki kitapta da bulunmaktadır. Ayrıca kitabın sonunda Huşeng Caferî'nin büyük kızı Nesim Caferî'nin 20 kadar gazel ve serbest şiirine yer verilmiştir.

Üçüncü kitabı “Kanlı Çiçekler” yayım aşamasındadır.

3. Şiirlerinde İşlediği Konular

Şair, İran Türklerinin hemen her meselesini şiirlerinde ele almıştır. Köylerden büyük şehirlere göçlerden, delikanlıların muhabbetlerinden, halkın hakkının gasp edilerek yoksul bırakılmalarına kadar her konuyu işlemiştir. Ancak ana dili ile yani Türkçe ile eğitim öğretimin yasaklanması, İran Türk halkının millî kimliğinin inkârı, hürriyet ve bağımsızlık meseleleri öne çıkan konulardır.

3.1. Ana Dili Meselesi

Dil, millî kültürün en önemli unsurudur. Çünkü dil, hem kendisini tanıtır değerlerini muhafaza eder hem de millî kültürün din, tarih, edebiyat ve sanat gibi bütün öğelerini anlatıp hazinesinde saklar. Dil olmadan din de, tarih de, edebiyat da varlığını ortaya koyup kendini muhafaza edemez.

İnsan dil ile düşünür. Bunun için dil, bir milletin düşünce sistemini gösterir. Dil, onu kullanan milletin kafa yapısını, nasıl düşündüğünü, o milletin fertlerinin zihninin nasıl çalıştığını ortaya koyar, millî düşünce tarzını aksettirir. Diğer yandan dil millî hafızanın, millî hatıraların, duyguların ve düşüncelerin, bütün maddî değerlerin, bütün buluş ve yaratışların müşterek hazinesidir. Fertleri birbirine bağlayan birinci bağ dildir. Kültür unsurları içerisinde en milli unsur dildir.⁴ Başka bir sözle bir toplumu millet yapan değerlerin en güçlüsü dildir. Dil geçmişi geleceğe, kuşakları birbirine bağlar. Bir milletin pek çok özelliği, yaşayışı, gelenekleri, dünya görüşü, yaşam felsefesi, inançları, bilim, teknik ve sanata katkıları o toplumun diline yansır ve bütün bunlar o toplumun dilinden izlenebilir.⁵

Şair Huşeng Caferî, dilin, milleti özellikli kılan aslî unsurların başında geldiğini, milletin millî hafızası ve geçmişini geleceğe taşıyan millî hazinesi olduğunu iyi bilmektedir. Bunu, şairin şiirlerinde öncelikli ve ağırlıklı olarak Türk dili konusuna önem vermesinden anlamaktayız. Caferî bir şiirinde Türk dilini ve Türk soyunu şöyle tarif etmektedir:

“Bizim Türkün dili gülden zerifdir
Bütün diller ‘dal’ olsa bu ‘elif’ dir
Edebde, élmide, her bir hünerde
Siz Allah Türklere kimler herifdir?”⁶

Açın Ağgışğaları şiirini “Vay yasağ dilli élim vay! / Vay yasağ dilli élim vay!”⁷ mısraları ile bitiren ressam-şair ülkesinde ana dilleri Türkçe'nin yasak olduğunu resimle anlatmak istediğini ancak bunun mümkün olmadığını, “Néyleyim dilsiz bir baş çekenmirem! / Sinemde ürek var, daş çekenmirem”⁸ mısraları ile ifade etmektedir. Aynı şiirin başka bir bendinde ise ülkede çoğunluk

² Huşeng Caferî, *Güneş*, İntişârât-é Pınar, Zencan 1387/2008.

³ Huşeng Caferî, *Güneş*, İntişârât-é Pınar, Zencan 1387/2008.

⁴ Muharrem Ergin, *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1988, s. 6.

⁵ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1995, s. 13.

⁶ Bizim Türkün dili gülden zariftir. Bütün diller güzellikte, düzgünlükte dal harfi gibi olsalar da Türkün dili elif gibidir. Edepte, ilimde ve her bir sanat sahasında Allah aşkına Türklere kim eş olabilir?; Caferî, Huşeng, *Güneş*, İntişârât-é Pınar, Zencan 1387/2008, s. 43.

⁷ Huşeng Caferî, *Güneş*, İntişârât-é Pınar, Zencan 1387/2008, s. 14.

⁸ Huşeng Caferî, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 67.

oldukları hâlde azınlık haklarından bile faydalanamayan, ana dilleri Türk dili ile eğitim öğretimin yasak edildiğini, bu durumu görmezden, duymazdan gelen Tahran ve Kum yönetimine bildirmek, göstermek, duyurmak için tuval üzerine bir dikili ağız resmi yapıp göndereceğini söyleyerek, bu yolla yok kabul edilen Türk halkının varlığını bildirmek istemektedir:

“Tikili bir ağız çekecem buma⁹,
Bir derin ba {ış ki, fikire cuma,
Yolluyam şeklin “Téhran”a, “Ġum”a,
Bir élin yo {luğun varda çekecem.”¹⁰

Şair, meşhur “Savalan” şiirinde Pehlevîler ve onun devamcısı Humeyni rejiminin İran Türklüğünün dil, edebiyat, sanat ve kültür varlıklarını inkâr ettiğini, Nebi gibi kahramanları alaya aldıklarını, dünyaca ünlü hatta dünyanın en büyük şairleri olan Füzûlî’yi, Nesimî’yi inkâr ettiklerini, Türk dilini eksiltmeye, zayıflatmaya, yok etmeye çalıştıklarını, İran Türklerini çöpçü, hizmetçi gördüklerini, bu uygulamanın da malum Pehlevî Şahlarından geldiğini söylemektedir:

“O ki bilmir Nebi kimdir, göyun Azer élini mes {ere sansın¹¹
Bir ömürdür ki “Füzûlî”ni, “Nesimî”ni danıb¹² indi de dansın

...

O ki Türkün dilin eskitmege tesvire salıbdır¹³
O ki Türkün balasın indi de aşğalçı¹⁴ sanıbdır¹⁵
O tufale¹⁶ bilirem fikrini Tağut’dan¹⁷ alıbdır
O rejimlendi¹⁸ ğalıbdır”¹⁹

Şair, İran Türklerinin, ana dilleri Türkçe hakkında duyarsızlıklarından da yakınmaktadır. Özge dil bilenlerin onların köklerini kazıdığını fark etmediklerini, İran Türk gençlerini seçerek başka yollara yönelttiklerini, kendi dillerinde onlara istediklerini yazdırdığını, bu durumu izah etmek, duyurmak için ağladığını, gözyaşı döktüğünü, yüzlerine su serptiğini, kollarından tutup silkelediğini ancak yine de yanlış gidişi duyuramadığını, gösteremediğini anlatmaktadır:

“Özge bir élce bilenler, köküzü gazdırdı
Séçdi emliklerizi²⁰ ayrı yola azdırdı
Öz dilinde size öz istediğin yazdırdı
Ağladım men üzüze yaş çiledim bilmediz héç
Bollarızdan yapışib silkeledim bilmediz héç”²¹

Şiirlerinde, İran Türklerini, bilhassa şairleri, yazarları, aydınları kumrulara, kekliklere, bülbüllere, turnalara benzeten üstat şair Caferî, “Turnalar” adlı şiirinde ülkesindeki şair ve ozanların konuşması, haykırması gerekirken konuşmadıklarını; başına felaket getirilen aydınlara diğer aydınların sahip çıkmadıklarını, zulme uğrayan Türk aydınları için diğer aydınların yanıp tutuşmadıklarını hatta bazı aydınların Tahran ve Kum yönetimi hesabına işbirlikçilik ve hainlik yaptıklarını, soydaşları ve meslektaşları ile birlikte hareket etmediklerini bildirmektedir. Aynı şiirin diğer bir dördlüğünde kara kargalar gibi devlet makamlarına tüneyen Fars şovenlerinin bülbüle benzeyen Türk şairlerini kapıp kaçırdıklarını, kendi dilleri yani Türk dili ile kimsenin okuyamadığını, kış ayazı gibi insanları kasıp kavuran yönetimin gül gibi insanları soldurduğunu duru ve acı bir şekilde söylemektedir:

⁹ Bum: Tuval.

¹⁰ Huşeng Caferî, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 66.

¹¹ Mez {ere sansın: Alay unsuru, küçümseme unsuru sansın.

¹² Danmak: İnkâr etmek.

¹³ Eskitmege tesvire salıbdır: Küçük düşürmek için alay konusu yapmıştır.

¹⁴ Aşğalçı: Çöpçü, süpürgeci.

¹⁵ Bu mısra “Güneş” adlı kitabında yayımlanan nüshada vardır.

¹⁶ Tufale: Posa, tortu, çökelti, değersiz.

¹⁷ Tağut: Hakkın adaletin olmadığı, zulmün kol gezdiği Pehlevîler dönemi için halkın kullandığı deyim.

¹⁸ O rejim: Pehlevî yönetimi.

¹⁹ Huşeng Caferî, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 47.

²⁰ Emlik: Burada genç, gençler anlamındadır.

²¹ Huşeng Caferî, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 90.

“Burdaki durnalar susub danışmır
Durna var durnaya yanıp alışmır²²
Durna var satğındı²³ bize Ğarışmır
Bayıdın²⁴ durnalar Ğayıdın burdan

Çalağan²⁵ çalıbdı Ően bülbülleri
Kimsene²⁶ oumur bizim dilleri
Őatalar²⁷ soldurur ačan glleri
Bayıdın durnalar Ğayıdın buradan²⁸”

“Dağlar” Şiirinde “Gözümüz aığdır dilimiz bağı²⁹” diyen Şair diğەر bir Şiirinde de karga ağaç başına konmuş sohbet etmektedir; yani Fars Şovenleri yüksek makamlara oturmuş dil dökmektedirler. Kumru yani İnan Trk ise kendi gam türküsünü sinesinde saklamaktadır, demektedir:

“Ğarğa” ğonub ağac başına shbet yleyir
Ğumru dŐnde³⁰ gizledib öz ğem teranesin³¹”

Pek çok Şiirinde dil meselesine temas eden Şair bu hususta tembihte bulunmayı da ihmal etmemektedir. Varlıklarının esasını Şiir ve gazelin oluŐturduėunu; her bir gazelin ise halk arasında Türk darbı meseli niteliğinde yeri olduğunu; Şair Caferi olarak sözlerini Türk dilinde yazdığını; Türk evlatlarının da Türk kimliği ile lemde yaŐamaları gerektiğinin güzel olacağını vurgulamaktadır:

“Varlıda bütün var youmuz Őer  gezeldi.
Her bir ğezelin ller ara Türke meseldir.
Men Ceferiyem söz yazaram Trk dilinde,
Türkün balası Türk ola lemde güzeldir.”³²

Üstat Caferi’nin, “Ağ Atım” kitabının kısa takdim yazısında Abbas Babayi’nin Türk Dili ile ilgili bir sözüne yer vermesi de çok manidardır. Bu kısa yazının son cümlesinde bu kitabı ana dilinin Őanı için yazdığını bildirmektedir. Üstadın metni Őoyledir:

“Bizim Türk dilimiz yüce bir dağ gibidir. Bu yüce dağ tarih boyunca kötülere, alçaklara baş eėmemiŐtir. Bu ulvi dil, methiye yazanlar için vasıta olup imkn vermediği için saraylardan ve saltanat derghlerinden uzaklaŐtırılmıŐ, sürgün düşmüş ve delicesine halk arasında, ellerde obalarda tabii hâlde yaŐayıp, tabii olarak ömür srmŐtir.

Őimdi bir biz varız bir de ana dilimiz ve dünya büyüklüğünde derdimiz. Yıllarca meddahlık etmeyen dilimize Őimdi zmz meddahlık yaptirtmaktayız. Ne iyi ki hasretini bilmeden, her sabah akŐam onu azizleyip saçlarını okŐuyoruz. Bıraksalar saçlarına kokular sürüp, yerden, gökten yağan dertlerine kalkan bile olacağız. Őimdi, buyurun iŐte siz ve ana dilimizin Őanı için yazılmıŐ ‘Ağ Atım’ Şiiri!”³³

3.2. Halk / El Meselesi

İnan Trklğnde “halk” ve “el” kelimeleri eş anlamda kullanılmaktadır. Zaman zaman bu iki kelimeye “millet” kelimesi de katılmaktadır. Bu kelimelerle baen Azerbaycan Türklerini bazen İnan Türklerini bazen de Türk milletini anlatmak istemektedirler. Huşeng Caferi “milliyet Őuurunun”

²² AlıŐmaė: TutuŐmak, yanmak.

²³ Satğın: SatılmıŐ, saktın.

²⁴ Ğayıdın: Dnn.

²⁵ Çalağan: Kartal.

²⁶ Kimsene: Hiç kimse.

²⁷ Őatalar: Kar, kış, buz.

²⁸ Huşeng Caferi, *Ağ Atım*, Nikn Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 52.

²⁹ Huşeng Caferi, *ĞneŐ*, İntişarât- Pinar, Zencan 1387/2008, s. 33.

³⁰ DŐnde: Sinesinde.

³¹ Huşeng Caferi, *Ağ Atım*, Nikn Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 68.

³² Tebriz (2005), Huşeng Caferi sunumu, özel arŐivimiz.

³³ Huşeng Caferi, *Ağ Atım*, Nikn Kitab Yay., Zencan 1388/2010.

gerekliliğine inanan, élini, obasını, halkını seven şuurlu bir Türk şairidir.

Şair, pek çok şiirinde millî kimliğini, mensup olduğu halkı, ülkesinin vasıflarını açıkça beyan etmektedir. “Bu fe{rdir mene Türkü élimdi, Türkü dilimdi” adlı şiirinde Türk halkına mensubiyetinden ve dilinin Türk dili olmasından gurur duyduğunu ve bunların onun için yeterli değer olduğunu, bunlarla birlikte şairin hemşehrisi aydın fikirli filozof Sühreverdî gibi ulularını da bilmek gerektiğini ileri sürmektedir.

“Bu fe{rdir mene Türkü³⁴ élimdi, Türkü dilimdi
Menim besimdi feget, “Sührevérdî”yi³⁵ tanıyam”³⁶

Ressam Şair Caferî görüldüğü gibi “Edepte, ilimde ve her bir sanat sahasında Allah aşkına Türklere kim eş olabilir?” diyerek Türk milletini överken bazen de halkının durgunluk, uyuşukluk içinde olmasından şiddetle yakınmaktadır. “Néyleyim Dilsiz Bir Baş Çekenmirem” şiirinde İran Türklüğünün içinde bulunduğu durumu tabloya yansıtmak ister. Üzerine uzaktan bir ışık düşen, deniz olduğu hâlde denize batan, bin yıldır uyuyan İran Türklüğünün şeklini çekeceğini, ancak bunu nasıl ve nerede çekeceğini bilmediğini, yok sanılan bir halkın var olduğunu göstereceğini söylemektedir:

“Bir işğ çekecem uzağdan atıb³⁷,
Bir deniz çekecem denize batıb,
Bir éli çekecem min ildi³⁸ yatıb,
Varlığın bilmirem harda³⁹ çekecem?
Bir élin yo{luğun varda çekecem”⁴⁰

Şair, “Bilmediz Héç” şiirinde de yine İran Türklerinin aymazlığından, dikkatsizliğinden, uyuşukluğundan yakınmaktadır. Başka köklere, soylara karışıldığından beri asaletin çürüdüğünü, her sokakta bir sürü satkının türediğini, Türkçenin yasak edilmesi ile ülkenin mateme büründüğünü, bütün bunlara karşı çıkmak için Sur-i İsrafil’i bin defa üflediğini, hatta kollarından tutup silkelediğini fakat kimsenin duymadığını, uyanmadığını bildirmektedir:

“Ayrı köklerde biten günden esalet çürüdü⁴¹
İndi satğınlarımız her küçede bir sürüdü⁴²
Dilimiz oldu yasağ ölkeni nisgil⁴³ bürüdü
Sûr-i İsrafil’i min yol⁴⁴ piledim⁴⁵ bilmediz héç!
İollarızdan yapışib silkeledim bilmediz héç”⁴⁶

Huşeng Caferî “Gumru Döşünde⁴⁷ Gizledib Öz Ğem⁴⁸ Teranesin” adlı şiirinde bu durumu şöyle ifade etmektedir:

³⁴ Türkü: Türkî, Türkçe, Türk dili, Türk, Türk yurdu.

³⁵ Şahabeddin Ebü'l Fütuh Yahya Sühreverdî (1154-1191), Zencan’ın Sühreverd kasabasında dünyaya gelir ilk tahsilini burada, fıkıh ve tasavvuf öğrenimini Marağa ve İsfahan’da alır. İşrâkiye (aydınlama) felsefi akımının kurucusudur. Anadolu ve Suriye’ye giderek pek çok ilim ve devlet adamıyla görüşür. Bir müddet Harput’da kaldıktan sonra Halep’e gider. Genç filozof düşüncelerine karşı çıkanların kışkırtması neticesinde Halep’te idam edilir. Şafî mezhebine mensup Sühreverdî, düşüncelerini yüksek sesle söyleyen, felsefe ve kelam ilmini ön plânda tutan, hasımlarını sert ve açık şekilde eleştiren cesur ve hür yaratışlı bir filozoftur. Huşeng Caferî de Sühreverdî’nin bu meziyetlerini yani cesur, aydın ve hür düşünceli özelliklerini almaları gerektiğini işaret etmektedir.

³⁶ Huşeng Caferî, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 101.

³⁷ Uzağdan atıb: Uzaktan düşmüş, uzaktan yansımış.

³⁸ Min il: Bin yıl.

³⁹ Harda: Nerede.

⁴⁰ Huşeng Caferî, *Güneş*, İntişarât-é Pinar, Zencan 1387/2008, s. 50.

⁴¹ Başka köklere soylara karışıldığından beri asalet çürüdü.

⁴² Satılmışlarımız sokaklarda bir sürüdür.

⁴³ Nisgil: Dert, keder.

⁴⁴ Min yol: Bin defa.

⁴⁵ Piledim: Üfledim, çaldım.

⁴⁶ Huşeng Caferî, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 46.

⁴⁷ Döşünde: Sinesinde.

3.3. Bağımsızlık

“Bir ölkede ki millete azadlık olmasın
Néylir adam o ölkede Ğarun {ezanesin”⁴⁹

diyen Huşeng Caferî “Açın Ağğışğaları” şiirinde “akuşka” kelimesini yani “pencere” kelimesini değil de “ağğışğa” kelimesini kullanarak ülkesinin durumunu mahzene, bodrum katına benzetmektedir. Çünkü “ağğışğa” mahzenlerin, bodrum katlarının yahut kapalı damların küçük pencerelerine denilmektedir. Açın küçük pencereleri, bu nasıl evdir/ülkedir ki ışık girecek yeri yoktur, bilmiyorum kiblem ne taraftır, élimin/halkımın sağı solu görünmüyor, birinin nutku tutulmuş konuşamıyor, biri aslan gibidir ancak dar kafese düşmüş bir şey yapamıyor, anne sevgili yavrusu ile konuşamıyor, barışamıyor, iki toprak -yani büyük güçlerin 1828’de “paylaştıkları” Kuzey ve Güney Azerbaycan toprakları- birbirine karışamıyor, kardeş iki halk birbiriyle kucaklaşamıyor, demektedir.

“Açın ağğışğaları
Bu ne évdir ki ışıglıg yolu yo {dur?
Bilmirem ğiblem hayandır,
Élimin sağ solu yo {dur!
Birini boğz tutubdur⁵⁰ danışanmır
Biri bir şirdi⁵¹ düşüb dar ğefes içre, çalışanmır,
Ana istekli balaynan⁵² barışanmır,
İki torpağ ğarıřanmır⁵³
Bol boyunla sarışanmır
Açın ağğışğaları!”⁵⁴

Hürriyet şairi Huşeng Caferî, bir şiirinin epigrafında hürriyet şairi Namık Kemal’in mısralarından yola çıkarak bağımsızlık kazanmanın bedelini ve usulünü göstermektedir. Azatlık istersen yalnız başından ve kolundan um, ümidin kes zaferden gayrıdan imdâd lâzımsa. Ne zaman ve nerede hürriyete ulaşmana dayanak gerekirse, bir elinde tuttuğun kanlı tarihini, diğer elinde tuttuğun al kanını göster, demektedir.

“Azadlık istesen, yalnız, başından um, ğolundan um;
Ümidin kes zeferden, ğéyriden imdâd lâzımsa.
Bir elde ğanlı tari {in, bir elde al ğanın ğöster
Haçan, her yerde ki, azadlığan isnad lazımsa!”⁵⁵ -*Namığ Kemal*-

Şair, bağımsızlık, hürriyet fikirlerini savunan veya bağımsızlık, hürriyet talep eden aydınların, yiğitlerin başına gelenleri de şiirlerinde işlemektedir. “Ğaydın Durnalar Ğaydın Burdan” nakaratlı şiirinde; ülkede kim öne geçse, lider pozisyonunu alsın, civcivleri kartalların kapıp götürdüğü gibi kapıp götürdüklerini, basıp bağlayıp nefeslerini kestiklerini belirtmektedir:

“Kim düşür ğabağa çalağan çalır⁵⁶
Boğçalır, bodarlır, nefesin alır”⁵⁷

Diğer yandan hapishanelere, zindanlara doldurulan liderlerin, yiğitlerin gözlerinin solduğunu, çoğunun takatten, güçten düştüğünü soru cümlesi ile bildirmektedir:

“Soldu dustağdaki⁵⁸ ulduzların ay sanlı gözü

⁴⁸ Ğem: Gam.

⁴⁹ Huşeng Caferî, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 69.

⁵⁰ Boğz tutubdur: Nutku tutulmuştur.

⁵¹ Şir: Aslan.

⁵² İstekli balaynan: Sevgili yavrusuyla.

⁵³ Azerbaycan’ın bölünmüşlüğü, Kuzey ve Güney Azerbaycan’ın birleşmemesi ifade edilmektedir.

⁵⁴ Huşeng Caferî, *Güneş*, İntişarât-é Pinar, Zencan 1387/2008, s. 14.

⁵⁵ Ne zaman ve nerede azatlığına dayanak lazımsa; Huşeng Caferî, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 82.

⁵⁶ Kim öne geçse, kartal kapıyor.

⁵⁷ Basıp bağlayıp nefesini kesiyor; Huşeng Caferî, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 54.

Düşdü ço { kimseneler hemhemedden siz bildiz?}"⁵⁹

3.4. Vatan Meselesi

Türklerde vatan, ataların yadigârı, dinî, millî hatıralarla dolu, dağları, suları, ovaları, yaylaları ile Türk milletini sinesinde barındıran, ona hayat ve güç veren kutsal mekândır. Türk ataları "Allah, dünyada vatansız, ahrette imansız etmesin" derler. Vatan ile imanı eş değerde görürler. Hatta "Toprak milletin köküdür." diyerek onu her kıymetin üzerinde tutarlar. Huşeng Caferî'nin şiirlerine bakıldığında bir Türk şairi olarak onun da yüksek seviyede vatan şuuruna ve vatan sevgisine sahip olduğu görülmektedir. Bütün Türkler gibi o da vatani ve onun dağlarını, ova, yayla ve ormanlarını, sularını, kutsal bilmektedir.

Kadim Türk halklarında olduğu gibi bugün de Türkler yüksek dağlara önemli sıfatlar atfederler. "Dağları Allah'a yakın yerlerdir" diyerek dağları kutsal makamlar olarak görürler. Zaman zaman dağları kişiselleştirirler. Dağlar ile kahramanlarını hatta halklarını özdeşleştirirler. Dağların başını saran duman onların kederi, derdi, dağların gözelerinden sızan sular onların gözyaşı olur, dağların sinesinde açan çiçekler kızların gelinlerin gözleri, yüzleri, elleri parmakları olur.

Huşeng Caferî de İran Türklerinin kutsiyet atfettikleri Savalan, Sehend, Demavend dağlarını İran Türklüğü adına şiirlerine konu etmiştir. Savalan şiiri -bu şiir sade bir şiir değildir, buna destan demek, "Savalan Destanı" demek daha doğru olur- bunun en açık göstergesidir. Şair "Savalan" ve diğer dağ adlarına birçok anlam yüklemektedir. Savalan, dağdır, Savalan İran Türklüğüdür, Savalan Babek'tir, Settar Han'dır, Hiyabanî'dir, Pişeverî'dir. Savalan bugünün İran Türk gençliğidir.

Bahsi geçen şiirin bir bendinde şöyle der: Ey başını karın dumanın bile kaplayamadığı, gamı dünyayı kocaltan Savalan, halk bilir ki dağlar içerisinde en yüksek dağ sensin, Sehend Dağı ile el ele ver, onun sırdaşı sensin; her ikiniz elinizi (Tahran'ın sırtını dayadığı) Demavend Dağı'na verin onun da yoldaşı sensin, amandır ondan ayrılmayın; yolunuz çenli dumanlıdır, bırakın yiğitler sizinle iftihar ederek başlarını yüceltsinler, bırakma kartal dolanan yerlere kuzgunlar çıksın.

“Éy ğarda, dumanda baş ucaldan Savalan'ım
 Ğemi, dünyanı ğocaldan Savalan'ım
 Él bilir dağlar ara⁶⁰ her uca dağlar başı sensen
 Vér Sehend'e elivi ğardaşvın sırdaşı sensen
 Vérgilen birlik elin bir de Demavend'e⁶¹ onun yoldaşı sensen
 Ondan ayrılma amandı
 Yolumuz çendi dumandı
 Boy igidler size fe {r éleyiben başın ucaltsın
 Boyma ğartal dolanan yerlere ğuzğun eli çatsın"⁶²

Şair, "Nebiler⁶³ başdı Men başabilmedim" adlı şiirinde ana yurdunu göz bebeğine benzetmektedir. İnsan için göz, göz için göz bebeği ne kadar vaz geçilmez ise onun için de göz bebeğine nakşettiği vatan öyledir. Ansızın bir vatan havası, vatan türküsü, vatan hasreti başına vurduğunda, aklına geldiğinde sabahlara kadar o duygu ile sızlamakta olduğunu belirtir.

“Anam yurdu benim, göz bebegimdi
 Yurdumu gözümden atabilmirem
 Birden él havası vurur başıma⁶⁴
 Sizliram sübhe tek yatabilmirem"⁶⁵

⁵⁸ Dustağdaki: Hapishane, zindan.

⁵⁹ Huşeng Caferî, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 85.

⁶⁰ Dağlar ara: Dağlar arasında.

⁶¹ Demavend: Tahran'ın sırtını dayadığı Elburu Dağları'nın en yüksek zirvesi olan dağ.

⁶² Çatmak: Ulaşmak, erişmek; Huşeng Caferî, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 47.

⁶³ Nebi: Hayatı halk hikâyelerine konu olan halk kahramanı Kaçak Nebi.

⁶⁴ Ansızın bir halk havası, vatan hasreti aklıma vurur.

⁶⁵ Huşeng Caferî, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 32.

Caferî, yukarıda da kısaca temas ettiğimiz gibi Azerbaycan'ın bölünmüşlüğünü de şiirlerinde işlemektedir. Anne durumunda olan İran Türklüğünün, yavru durumunda olan Kuzey Azerbaycan ile birleşemediğini, iki toprağın yani Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın kavuşmadığını, bölünen ailelerin, kardeşlerin buluşmadığını, birbirleriyle kucaqlaşmadığını ifade etmektedir:

“Ana istekli balaynan⁶⁶ barışanmır,
İki torpağ ğarışanmır⁶⁷
Bol boyunla sarışanmır”⁶⁸

3.5. Türk Birliği Ümidi

Türk dünyasının çok az şairinin, aydınının dile getirdiği “Türk Birliği” meselesini de Huşeng Caferî şiirlerinde mevzu etmiştir. O, Türk élleri demekle ön plânda İrandaki Azerbaycan Türklerini, Kaşkayları, Türkmenleri, Karapapakları, Afşarları göz önüne almaktadır. Ancak arka plânda ise bütün Türk devlet ve topluluklarının birliğini, yani dil birliğini, fikir birliğini, iş birliğini düşünmektedir.

Caferî, Azerbaycan'ın, aynı zamanda Türk dünyasının, millî kahramanlarından Babek'i örnek göstererek İran Türk gençlerinin yapması gerekenleri sıralamaktadır. İran Türk gençlerinin de Hürriyet kahramanı Babek gibi kollarını sıvayıp, düşmanın önüne dikilmelerini; Türk ellerini toplamak için büyük ateşler yakmalarını! dilemektedir:

“**Babek**⁶⁹ kimi dur⁷⁰ gollarını çırmala héy héy
Türk Éllerini yığmağa tongal ğala héy héy”⁷¹

Diğer bir şiirinde “otay butayı”, Kuzey ve Güney Azerbaycan'ı ayağa kaldırmak için Babek'i ve Oktay'ı çağırma gittiğini; ünlü Türk yazarı Samet Behrengî'nin Tahran yönetimi tarafından boğulduğu Aras Nehri'ne akması için rica ederek Samet'in kanını almak için gelen kartal olduğunu, söylemektedir.

“Gédirem ça {nadam otay-butayı
Seslenem Babek'i gele O {tay'ı
Dayan a {magılan ay Araz Çayı
Men Samed'in⁷² ğanın alan ğartalam”⁷³

⁶⁶ İstekli balaynan: Sevgili yavrusuyla.

⁶⁷ Azerbaycan'ın bölünmüşlüğü, Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın birleşmemesi ifade edilmektedir.

⁶⁸ Huşeng Caferî, *Güneş*, İntişarât-é Pinar, Zencan 1387/2008, s. 14.

⁶⁹ **Babek** (795?- 838), Erdebil yakınlarındaki Bilalabad kentinde dünyaya gelir. Bazı kaynaklara göre adı Hasan'dır. Çocukken yetim kalır, 18 yaşına kadar çobanlık yapar, Arapların Azerbaycan'ı işgaline karşı mücadele eden ve dinî siyasî faaliyet gösteren Hürremiler Hareketi'ne katılır. Hürremilerin lideri Cavidân'ın ölümünden sonra hareketin başına geçer ve Abbasiler'e karşı 20 yıl sürecek mücadeleyi başlatır. Halife'nin arka arkaya gönderdiği orduları yener ve altı Arap komutanını öldürür. Babek, hâkimiyet alanını Hemedan'a kadar genişletir. Abbasi halifesi Me'mun ölünce halefi Mutasım'a, Babek'i mutlaka ortadan kaldırmasını vasiyet eder. Bu arada Babek daha önce yaptığı gibi Bizans İmparatoru ile Araplara karşı ittifak yapma girişiminde bulunur. Halife Mu'tasım, Hürremilerle Bizanslıların ittifakının çok tehlikeli olacağını düşünerek Bizans ile barış antlaşması imzalar. Böylece bütün gücünü Babek üzerine sevkeder. Mu'tasım, Hürremiler üzerine göndereceği ordunun başına Bizanslılara karşı büyük başarılar kazanmış ve Mısır işyanını bastırmış ünlü Türk komutanı Afşin'i getirir. Arkasından Buga adında bir Türk komutanın yönetiminde ek bir kuvvet daha gönderir. 837 yılında Halife orduları Bezz kalesini alır. Babek bir miktar askeriyile kuşatmayı yarıp Aras'tan geçerek şimdiki Erivan'a taraf yönelir. Buradan Bizans'a geçip imparator ile görüşüp yeni ordu toplamak istemektedir. Ancak Azerbaycan bölge valisi (Arran Hakimi) Sehl bin Sumbat, onu av bahanesi ile aldatarak Araplara teslim eder. Araplar onu Samarra şehrine götürürler. O zamanın âdeti üzere Babek, fil üzerinde halka teşhir edilir. Daha sonra kolları ve ayakları kesilerek öldürülür. Gövdesi Samarra'nın kenar mahallelerinden birinde gömülür. Kafası ise teşhir için Horasan şehirlerine gönderilir. Babek'in yirmi yıllık mücadele hayatı incelendiğinde, iradeli, metin, azimkâr bir karaktere sahip şahsiyet olduğu görülür. Kolu kesildiği zaman, ölümün solduracağı yüzünün korkudan sararmadığını göstermek için kesik kolundan akan kanı yüzüne sürmesi, onun metanetini göstermektedir. Babek'in liderliğini yaptığı ve Halife ordularının işgaline tepki olarak ortaya çıkan Hürremî Hareketi'nin, dinî ve siyasî görüşü Müslümanlarca uygun görülmemeyebilir, hatta Halife'ye, onun Abbasi Devleti'ne karşı zararlı bir unsur olduğu da değerlendirilebilir, fakat bu harekete Azerbaycan halkının Arap işgal güçlerine karşı verdikleri haklı bir mücadele gibi bakıldığında, Babek büyük bir ihtilâlcî, büyük bir savaştı, büyük bir kahramandır. [Daha geniş bilgi için bkz., Azerbaycan Sovét Ensiklopediyası, “Babek”, Bakı 1976, C. I, s. 521 vd.; Osman Turan, İ.A., “Babek”, C. I, s.170 vd.]

⁷⁰ Dur: Kalk!

⁷¹ Huşeng Caferî, *Güneş*, İntişarât-é Pinar, Zencan 1387/2008, s. 30.

⁷² **Samet Behrengî** (1939-1968), çağdaş Azerbaycan Türk ve Fars nesrinde, özellikle çocuk edebiyatı sahasında ün yapmıştır. Sol içerikli yazılarından ötürü Fars yönetimi tarafından çok örsellenmiş, 30 Ağustos 1968 günü Humarlı yakınlarında Aras Nehrinde esrarengiz bir şekilde ölü bulunmuştur. Yaygın kanaate göre Fars şovenleri tarafından öldürülmüştür.

⁷³ Huşeng Caferî, *Güneş*, İntişarât-é Pinar, Zencan 1387/2008, s. 75.

Caferî büyük bir ümitle, Türk Birliği ümidiyle yaşamaktadır. Bunu da şiirlerinden anlamak mümkündür: Uzaktan bir alını akıtmalı yağız atın sesini duyduğunu, çok yüksek sesle kişneyerek bu tarafa doğru geldiğini bildirmektedir:

“Uzağda bir gara gâşga atın⁷⁴ sesin duydum
Çekirdi şeyhe⁷⁵ gelirdi buyane a {samlar”⁷⁶

3.6. Diğer Konular

Halkının gören gözü, işiten kulağı, konuşan dili, gönlünün tercümanı olan Huşeng Caferî, gerçek anlamda bir halk şairi, millet şairi olarak halkının, milletinin hemen her meselesi ile ilgilenmektedir. Yüreği halkı için çarpmaktadır. Yukarıda incelediğimiz beş ana konunun dışında pek çok konuya da temas etmiştir. Tahran hükümetinin vadlerini tutmadığını, verdiği sözlerde durmadığını; maddî ve manevî varlıklarını istedikleri kimselere, istediği gruplara, cemaatlere fütürsuzca ve pervasızca payladıklarını, hem de bu işi din adına, Kur’an adına yaptıklarını dile getirmektedir:

“Buza yazmışdı gız oğlanlı bizim hağğımızı
Eridir bir béyni ganlı bizim hağğımızı

Paylayır yaz yéli tek kôllara⁷⁷ yarpağlarımı
Dili, ağzı, Ğur’anlı bizim hağğımızı”⁷⁸

Şair, bir gazelinde de halkının dertli ve kederli olduğuna temas ederek: Gelin ağlayan, yaş akıtan çeşmelerle (!) birlikte ülkeyi gezelim görelim ülkede hangi sine yarasızdır, diye iddia etmiştir.

“Gel ağlayağ dolanağ ağlayan bula {larılan⁷⁹
Bu ölkelerde görek hansı sinedir yarasız?”⁸⁰

Başka bir şiirinde ise haklarını inkâr edenlere sitem ederek ve “baykuşlara yardım yaratan karga suratlılar” diye ağır sıfatlar kullanarak, doğruyu söyleyenleri dara çektiklerini, aşkı, inancı, Allah’ı ellerinden aldıklarını söylemektedir.

“Ne istisiz, ay heğgi dananlar⁸¹ a {ı⁸² bizden
Heğ söyleyirik dârâ çekirsiz dilimizden
Başğuşlara yardım yaradan garga sufatlar!
Éşgi, inamı, Allah’ı aldız elimizden”⁸³

Huşeng Caferî, “kırât” (ağ at) ile konuşarak ülkesinin, halkının geleceğini de yorumlayıp şöyle der:

“Ağ atım, göl ganatım
Orda dölberçin⁸⁴ otu dört per⁸⁵ açıbdı
Orda dillenmege dil taze şirin diller açıbdı
Orda bağlarda bütün güller açıbdı
Ağ atım,
At gedem⁸⁶
Aydınlığa sarı!”⁸⁷

⁷⁴ Gara gâşga at: Alnında akıtması olan yağız at.

⁷⁵ Şeyhe: Atın yüksek sesle kişnemesi, nara atması.

⁷⁶ Huşeng Caferî, *Güneş*, İntişarât-é Pinar, Zencan 1387/2008, s. 28.

⁷⁷ Kôllara: Çalı topluluğuna, fundalıklara; mecazî anlamda kendi gruplarına, kendi cemaatlarına.

⁷⁸ Huşeng Caferî, *Güneş*, İntişarât-é Pinar, Zencan 1387/2008, s. 32.

⁷⁹ Bula { : Pinar, çeşme.

⁸⁰ Huşeng Caferî, *Güneş*, İntişarât-é Pinar, Zencan 1387/2008, s. 68.

⁸¹ Dananlar: İnkâr edenler.

⁸² A {ı: Yahu.

⁸³ Huşeng Caferî, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 103.

⁸⁴ Dölberçin: Yonca, üç kulak ot.

⁸⁵ Per: Yaprak.

⁸⁶ Adımını at.

⁸⁷ Sarı: Doğru; Huşeng Caferî, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 7.

Caferî, çocukluk ve gençlik yıllarına denk gelen Fars şovenizminin şedit olarak hüküm sürdüğü Pehlevîler ve Humeyni rejiminin ilk yıllarında Türk millî çalgıları olan “saz”ın ve “tar”ın yasaklanması, sazların tarların toplanıp yakılması, Tarcı Şulan gibi tarzenlerin öldürülmesi hadisesini de şiirlerinde işlemiştir.

“Sazı sındırdılar⁸⁸ al mahnıların goynunda
Her sazın tozlu télinde min ozan gışğırdı”⁸⁹

Sonuç

Huşeng Caferî, İran Türklüğünün hissiyatını, içinde bulunduğu durumu, hakkını, hukukunu, dileğini, başına gelenleri, ümit ve beklentilerini kaleme alan ve muhtelif mekânlarda yüksek sesle seslendiren çağdaş şairidir.

Caferî, ülkede Türkçe yazmanın, konuşmanın hatta kitap yayımlamanın çok sıkıntılı olmasına rağmen eserlerini teksir veya sesli, görüntülü kayıtlar hâlinde, son yıllarda ise kitap olarak yaymayı başarmıştır.

Şair, eserlerini ana dili Türkçe ile yazarak ve okuyarak Türk dilinin İran Türkleri arasında yayılmasına ve gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Ayrıca şiirlerini “Ağ Atım” ve “Güneş” adlı kitaplarda toplayarak yayımlamasıyla da Türk dili ve edebiyatına önemli katkı sağlamıştır.

Caferî, İran Türklerinin hemen her meselesini şiirlerine konu etmiştir. Bilhassa ana dili Türkçe ile eğitim öğretimin yasaklanması, İran Türklerinin millî kimliğinin inkârı, İran Türklerinin bölünmüşlüğü, hürriyet, bağımsızlık ve Türk birliği konularını çalışmalarında büyük bir dikkatle öne çıkarmıştır.

Kaynakça

- AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1995.
Azerbaycan Sovét Ensiklopediyası I, “Babek”, Bakı 1976.
 CAFERÎ, Huşeng, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010.
 CAFERÎ, Huşeng, *Güneş*, İntişarât-é Pinar, Zencan 1387/2008.
 ERGİN, Muharrem, *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1988.
 GÜCÜYETER, Bahadır, *İran Türklerinde Çağdaş Hikâye ve Roman*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2009.
 KAFKASYALI, Ali, “*İran Türk Âşıklarının Türk Diline Katkısı*”, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, TDK Yay., Ankara 2004.
 KAFKASYALI, Ali, *İran Coğrafyasında Türkler*, Bilgeoğuz Yay., İstanbul 2011.
 KAFKASYALI, Ali, *İran Türk Âşıkları ve Millî Kimlik*, Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2009.
 KAFKASYALI, Ali, *İran Türkleri*, Bilgeoğuz Yay., İstanbul 2010.
 TANSEL, Fevziye Abdullah, *Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri-I, Şiirler*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1969.
 TURAN, Osman, “Babek” İslâm Ansiklopedisi, MEB Yay., İstanbul 1979.

⁸⁸ Sındırdılar: Kırdılar.

⁸⁹ Gışğırdı: Bağırdı, haykırdı; Huşeng Caferî, *Ağ Atım*, Nikân Kitab Yay., Zencan 1388/2010, s. 76.